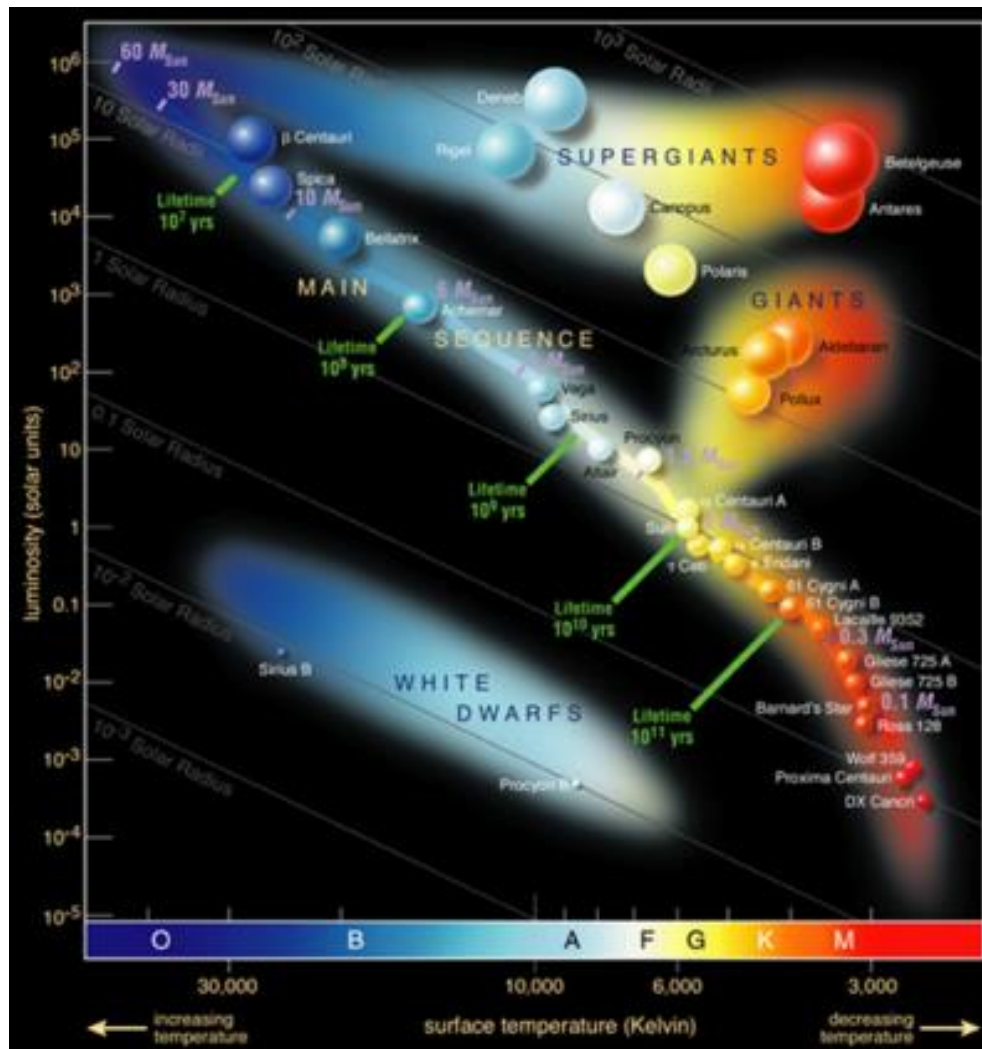

Strojno učenje

Tehnike strojnog učenja
bez nadzora

Tomislav Šmuc

Primjer - HRD

Clustering

Grupiranje primjera (podataka) u grupe međusobno sličnih primjera

Koji primjeri su slični? (kupci, pacijenti, zvijezde, slike, web-stranice....)

Algoritmi:

- partitivni algoritmi: k-means
- hijerarhijski algoritmi
- SOM - Self-Organization Maps (topologija primjera)

Projekcija podataka, redukcija dimenzija

- pronalaženje latentnih struktura; redukcija dimenzionalnosti

Algoritmi:

- Principal Component Analysis (PCA)
- Independent Component Analysis (ICA),
- Non-negative matrix factorization (NMF)

Clustering

- grupiranje ili segmentacija primjera (podataka) u višedimenzijskom prostoru
- postoje dijelovi koji su gušće “pokriveni” primjerima
- Centralni pojam – sličnost/udaljenost između primjera
- Ima sličnosti sa učenjem pod nadzorom, no kod klasifikacije – trošak pogreške na neki je način odvojen od samih podataka (klase ili oznake)

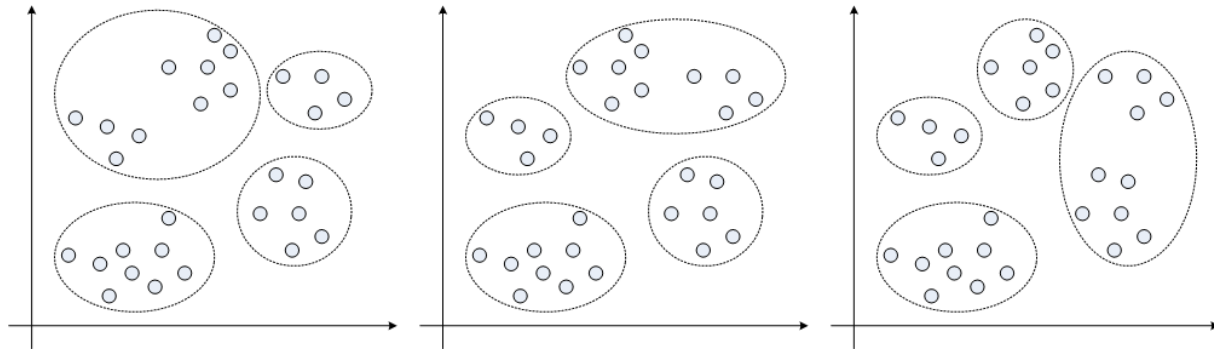
Osnovni problem:

- koliko cluster-a ima ?

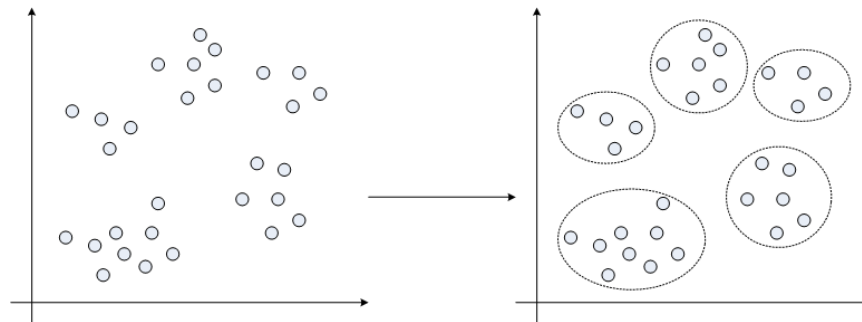
Osnovni problem:

- koliko cluster-a ima ?

- $K=4$?

- $K=5$?

Osnovni cilj:

- odrediti intrinzično grupiranje (neoznačenih) primjera ?

- Kako ćemo odrediti što je dobar rezultat clustering-a?
- Nema apsolutnog kriterija !
 - Nema kriterija koji je odvojen od konačnog cilja clustering-a
- Korisnik – bitan kod određivanja kriterija – poznavanje područja i ciljeva primjene!

Moguće primjene clustering-a

- Redukcija potrebnih podataka – slični podaci ili replike nisu potrebne
- Pronalaženje “prirodnih grupa/cluster-a” i njihovo opisivanje (nova saznanja)
- Korisno grupiranje
- Za detekciju outlier-a, grešaka, šuma (indirektno)

Clustering – osnovni pristupi

- **Partitivni algoritmi**

- Primjeri se grupiraju u distinktno grupe (jedan primjer – jedna grupa/cluster)
 - algoritam *K-means* (K – srednjih vrijednosti)

- **Hijerarhijski algoritmi**

- Pronalaze se i definiraju grupe i podgrupe primjera (hijerarhija cluster-a)
 - Skupljajući (agglomerative) i razdvajajući (divisive) algoritmi

- **Ne-ekskluzivni algoritmi**

- Tzv. fuzzy sets pristupi: jedan primjer može istodobno pripadati dvama ili više cluster-a (stupanj pripadnosti)
 - Algoritam: Fuzzy C-Means

- **Probabilistički algoritmi**

- Pretpostavlja i određuje (parametarski definiranu) distribuciju iz koje su generirani primjerci
 - EM algoritmi (Expectation maximization) - Gaussian mixture model: u osnovi varijanta *K-means* algoritma

Partitivni clustering - definicije

Odrediti “**encoding**” – **funkciju** koja određuje pripadnost primjera x_i određenom clusteru k :

$$C(i) = k$$

Da bi odredili $C(i)$, moramo definirati funkciju koju ćemo optimirati – koja najbolje odražava ono što želimo postići:

- odrediti homogene/bliske grupe primjera

1. Definirajmo udaljenost – različitost primjera

$$d(x_i, x_{i'}) = \frac{1}{2} \sum_{j=1}^p w_j \cdot (x_{i,j} - x_{i',j})^2$$

Ako želimo da sve varijable podjednako utječu na udaljenost između primjera

$$w_j \approx 1 / \bar{d}_j \quad \text{gdje je} \quad \bar{d}_j = \frac{1}{N^2} \sum_{i=1}^N \sum_{i'=1}^N d_j(x_{i,j}, x_{i',j})$$

Partitivni clustering - definicije

Definirajmo slijedeće funkcije

- $W(C)$: udaljenost (različitost – dissimilarity) između primjera **iste grupe (clustera)**
- $B(C)$: udaljenost (različitost – dissimilarity) između primjera **različitih grupa (clustera)**

$$W(C) = \frac{1}{2} \sum_{k=1}^K \sum_{C(i)=k} \sum_{C(i')=k} d(x_i, x_{i'})$$

$$B(C) = \frac{1}{2} \sum_{k=1}^K \sum_{C(i)=k} \sum_{C(i') \neq k} d(x_i, x_{i'})$$

3. Mi želimo da $W(C)$ bude minimalno:

$$W(C) = T - B(C)$$

$$T = W(C) + B(C)$$

Ukupna međusobna udaljenost između primjera određenog skupa T je konstantna !

K-means: algoritam

Uz zadani K (broj clustera) :

0. **Inicijalizacija:** Izaberi k srednjih vrijednosti μ_j (slučajni odabir)

1. **Izračunaj udaljenosti:**

1. Za $j=1,\dots,k$ i $i=1,\dots,n$ izračunaj $\|x_i - \mu_j\|$

2. **Pridjeli x_i najbližoj srednjoj vrijednosti μ_j :**

Pripadnost clusteru - C_j (centroid μ_j),

- indikatorska varijabla γ_j^i

$$\gamma_j^i = \begin{cases} 1 & \text{ako } j = \underset{j'}{\operatorname{argmin}} \|x_i - \mu_{j'}\| \\ 0 & \text{inace} \end{cases}$$

3. **Izračunaj nove μ_j :**

$$\mu_j = \frac{1}{|C_j|} \sum_{x_i \in C_j} x_i$$

4. **Ponavljaj 1-3 do konvergencije**

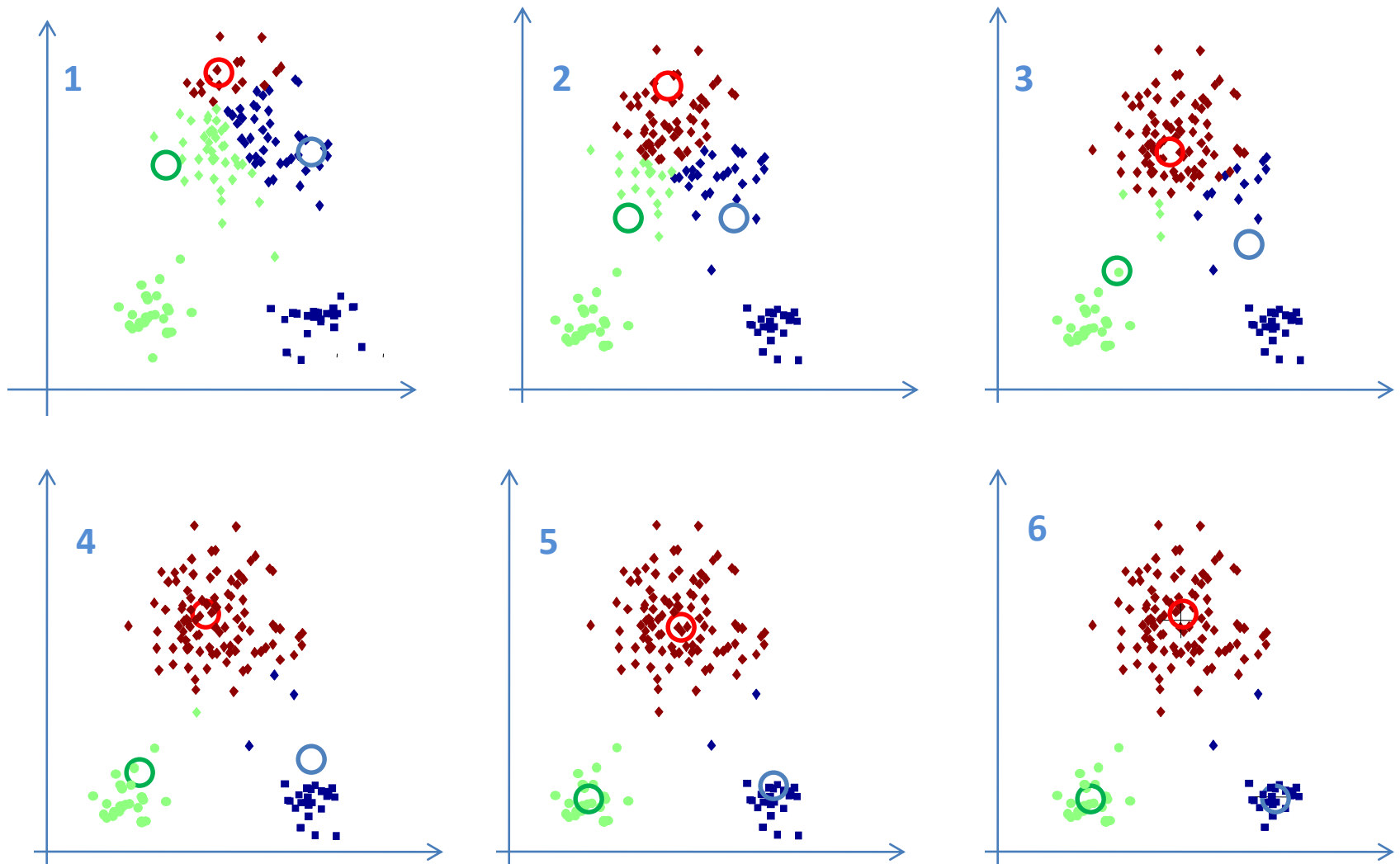
γ_j^i			
	j=1	j=2	j=3
x1	0	0	1
x2	1	0	0
x3	0	1	0
x4	0	1	0
x5	0	0	1
x6	1	0	0

- γ_j^i - članovi matrice γ ($n \times K$) – jedna 1 po retku (primjer x_i)

Clustering – K means

K=3 ○ ○ ○

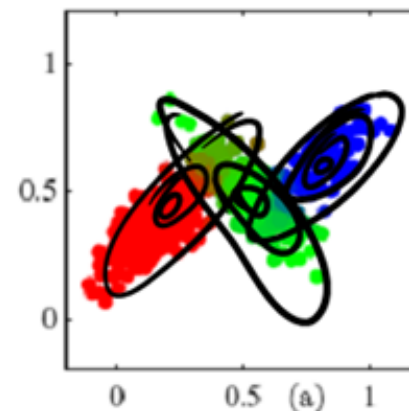
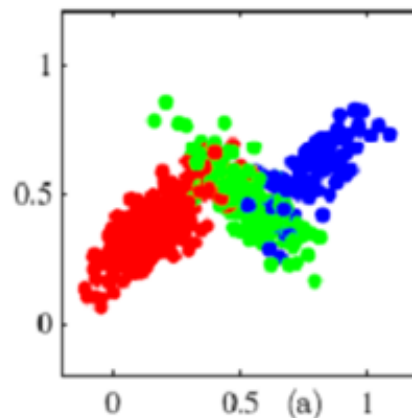
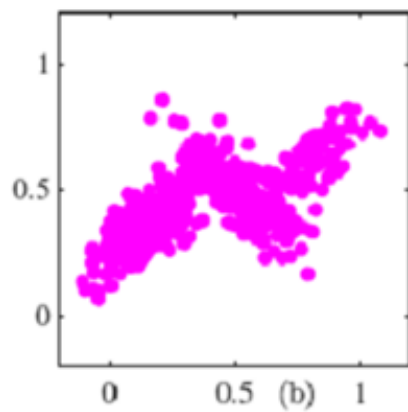
K-means: ilustracija

K-means - detalji

- Inicijalni centroidi - uglavnom slučajno određeni
 - Centroid se tipično određuje kao srednja vrijednost točaka u cluster-u
- Udaljenost primjera
 - tipično Euklidska, ali i druge mjere: korelacija, “kosinusna” sličnost
- Konvergencija – uvijek konvergira, za najčešće korištene mjere udaljenosti
 - najveće promjene su u prvim iteracijama.
 - stopping kriterij: obično kada je broj promjena < od nekog zadanog broja
- Složenost: $O(n * K * I * d)$
 - n = broj točaka, K = broj cluster-a,
 I = broj iteracija, d = broj atributa/varijabli

(0 ili 1) pripadnost (Hard clustering)

soft clustering (0 → 1) pripadnost

Mješavina klastera kombinacijom k Gaussove distribucije

$$p(\mathbf{x}_i | \theta) = \sum_{j=1}^K p(j) N(x_i | \mu_j, \sigma_j^2)$$

= vjerojatnost da je \mathbf{x}_i posljedica (težinska kombinacija) K Gaussovih distribucija.

Nepoznanice – parametri modela koje treba odrediti:

- $p(j)$ – vjerojatnosti klastera (j) (vrijedi) $\sum_{j=1}^K p(j) = 1$,
- $\theta_j = (\mu_j, \sigma_j)$

EM algoritam - Expectation Maximization

- Kad bi znali $\gamma_c(x_i)$ – vjerojatnost pripadanja x_i klasteru c , bilo bi jednostavno odrediti μ_c, σ_c klastera. No, da bi odredili $\gamma_c(x_i)$ trebaju nam μ_c, σ_c !

EM algoritam

1. Inicijaliziraj početne parametre

$$\gamma_{ic}^0, \mu_c^0, \Sigma_c^0$$

Ponavljaj dok promjena $\gamma_c^{t+1}(\mathbf{x}_i) - \gamma_c^t(\mathbf{x}_i) < \varepsilon \quad \forall \mathbf{x}_i$

2. **E korak (Expectation)** – u iteraciji t ,
izračunaj očekivanja vrijednosti indikatora
 $\gamma_c^t(\mathbf{x}_i)$ (da primjer \mathbf{x}_i pripada klasi c) i
normaliziraj:

$$\tilde{\gamma}_c^t(\mathbf{x}_i) = \frac{p_c^t \cdot N(\mathbf{x}_i | \mu_c^t, \Sigma_c^t)}{\sum_j^K p_j^t \cdot N(\mathbf{x}_i | \mu_j^t, \Sigma_j^t)}$$
$$\gamma_c^t(\mathbf{x}_i) = \frac{\tilde{\gamma}_c^t(\mathbf{x}_i)}{\sum_j^K \tilde{\gamma}_j^t(\mathbf{x}_i)}$$

3. **M korak (Maximization)** –
Osvježi parametre - $p_c^{t+1}, \mu_c^{t+1}, \Sigma_c^{t+1}$

$$\mu_c^{t+1} = \frac{\gamma_c^t(\mathbf{x}_i) \cdot \mathbf{x}_i}{\sum_j^K \gamma_j^t(\mathbf{x}_i)}$$
$$\Sigma_c^{t+1} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \gamma_c^t(\mathbf{x}_i) (\mathbf{x}_i - \mu_c^t)^T (\mathbf{x}_i - \mu_c^t)$$
$$p_c^{t+1} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \gamma_c^t(\mathbf{x}_i)$$

Problemi i ograničenja K-means algoritma

- Odabir inicijalnih centroida (slučajan) !?
- Utjecaj “outlier-a” !?
- Karakteristike “stvarnih” cluster-a
 - Oblik, veličina, gustoća
- Koliki je (optimalni) K !?

Evaluacija clustering rezultata

- Najčešća mjera suma kvadratne pogreške (SSE):
 - Za svaki primjer, greška je kvadrat udaljenosti do centroide c_j cluster-a kojem primjer x_i pripada

$$SSE = \sum_{i=1}^K \sum_{x \in C_j} d^2(c_j, x_i)$$

- Uz dana 2 cluster-a – odabrat ćemo onaj s manjom greškom!
- Jedan od načina kako smanjiti SSE - povećati K broj cluster-a
 - bolje mjere mogu razlikovati dobar rezultat sa manjim K, od relativno lošijeg rezultata sa većim K

Mjere “dobrote” clustering-a (en. cluster validity measures):

- Davis Bouldin Index, Dunn’s Validity index, C-index...

Davis Bouldin Index (DBI)

Funkcija (sume) “raspršenja” primjera unutar (intra) cluster-a i separacije između clustera

Ako su $C = \{C_1, \dots, C_k\}$ clusteri na skupu N primjera i definiramo:

$$R_{ij} = \frac{\text{var}(C_i) + \text{var}(C_j)}{\|c_i - c_j\|} \quad \text{i} \quad R_i = \max_{j=1, \dots, k, i \neq j} R_{ij}$$

c_i centroid C_i

$$DBI = \frac{1}{k} \cdot \sum_{i=1}^k R_i$$

Minimalni DBI => optimalan K;
DBI – pogodan za usporedbu clustering metoda

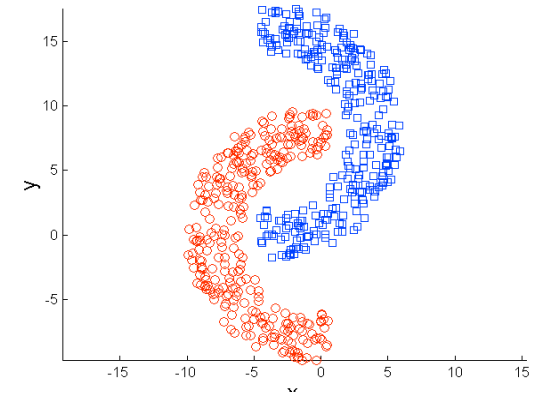
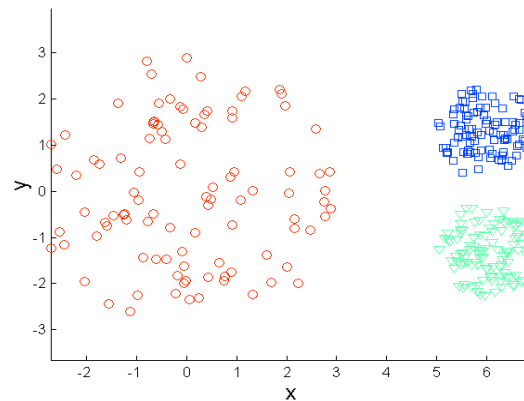
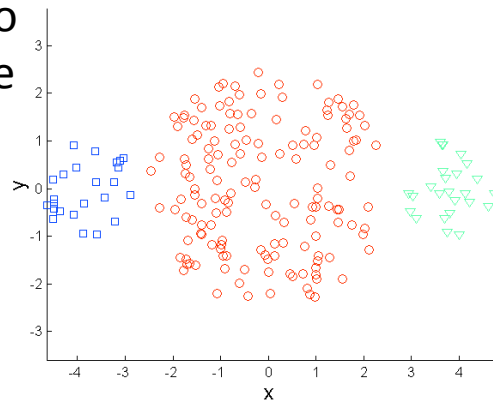
Problemi i ograničenja K-means algoritma: različite veličine

različite veličine

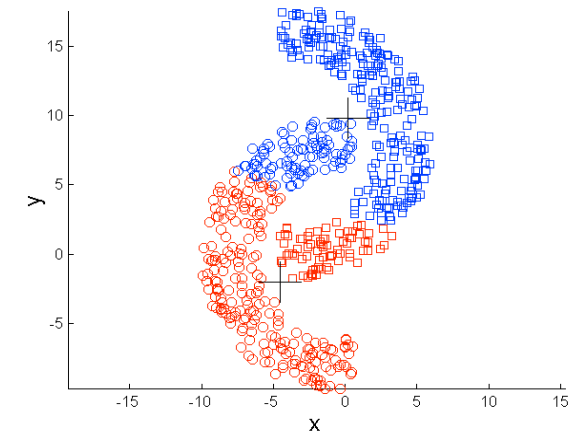
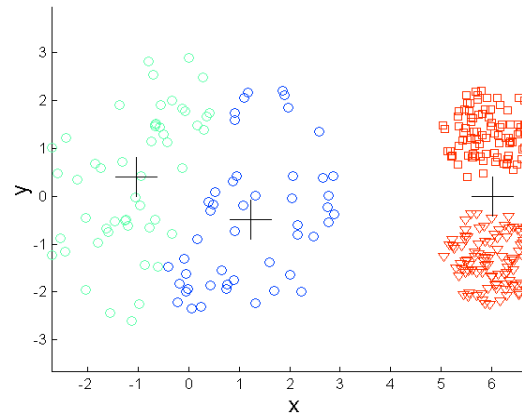
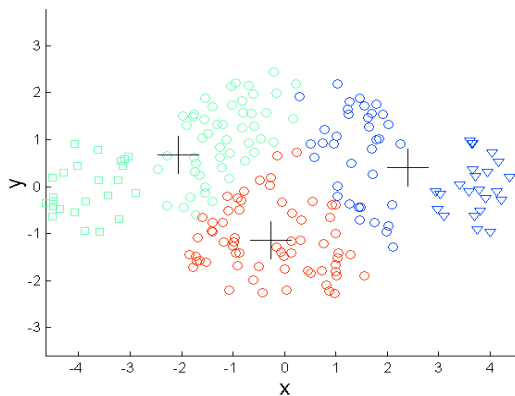
različite gustoće

nekonveksan oblik

Originalno
grupiranje

K-means
(K=3)

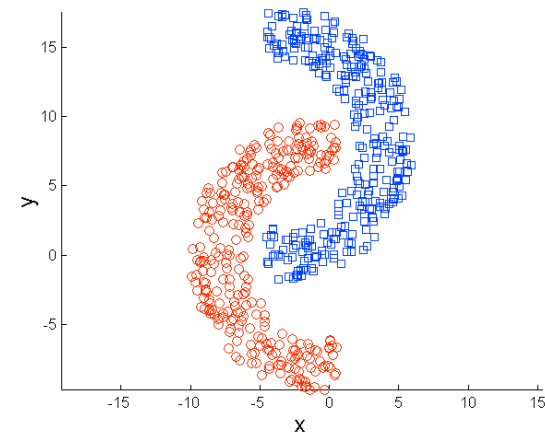
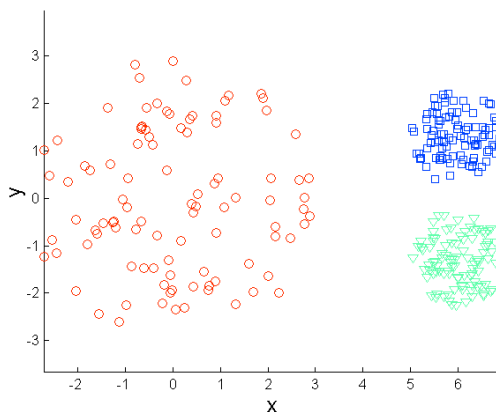
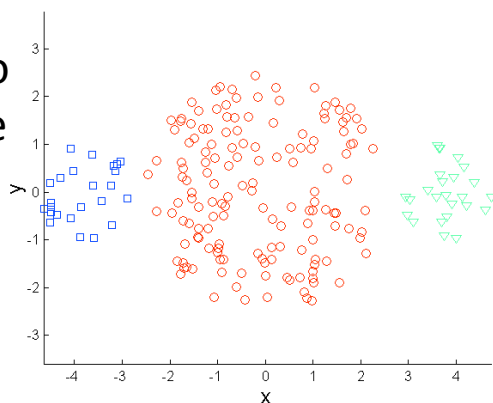

Clustering – K means

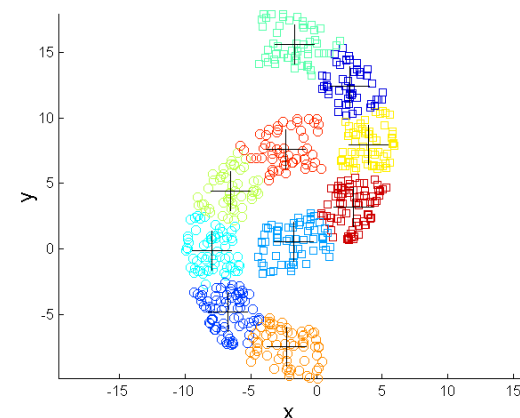
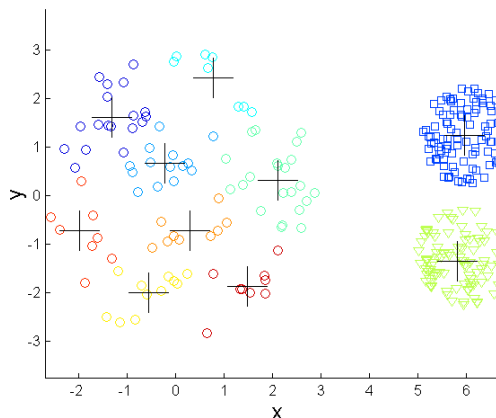
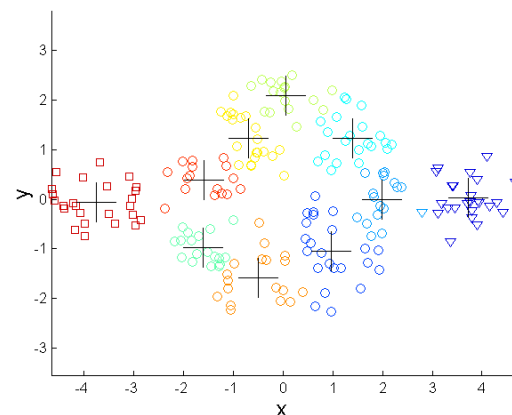
Tipično rješenje: veći K

- Dijelovi (pravih) cluster-a: treba ih još povezati !?

Originalno
grupiranje

K-means
(K=10)

Grupiranje/clustering prema gustoći

Density-Based Clustering

- Clustering based on density (local cluster criterion), such as density-connected points
- Each cluster has a considerable higher density of points than outside of the cluster

DBSCAN algoritam - koncepti

Tipologija točaka

1. x je **centralna točka (core point)** ako $n_{\epsilon} > \text{minpts}$ (t.j. ima u svom ϵ -okolišu $> \text{minpts}$ točaka)
2. x je **granična točka (border point)** ako $n_{\epsilon} < \text{minpts}$, ali x pripada ϵ -okolišu barem jedne centralne točke
3. x je **usamljena točka (iznimka) / (noise/outlier point)** ako nije 1. ili 2.

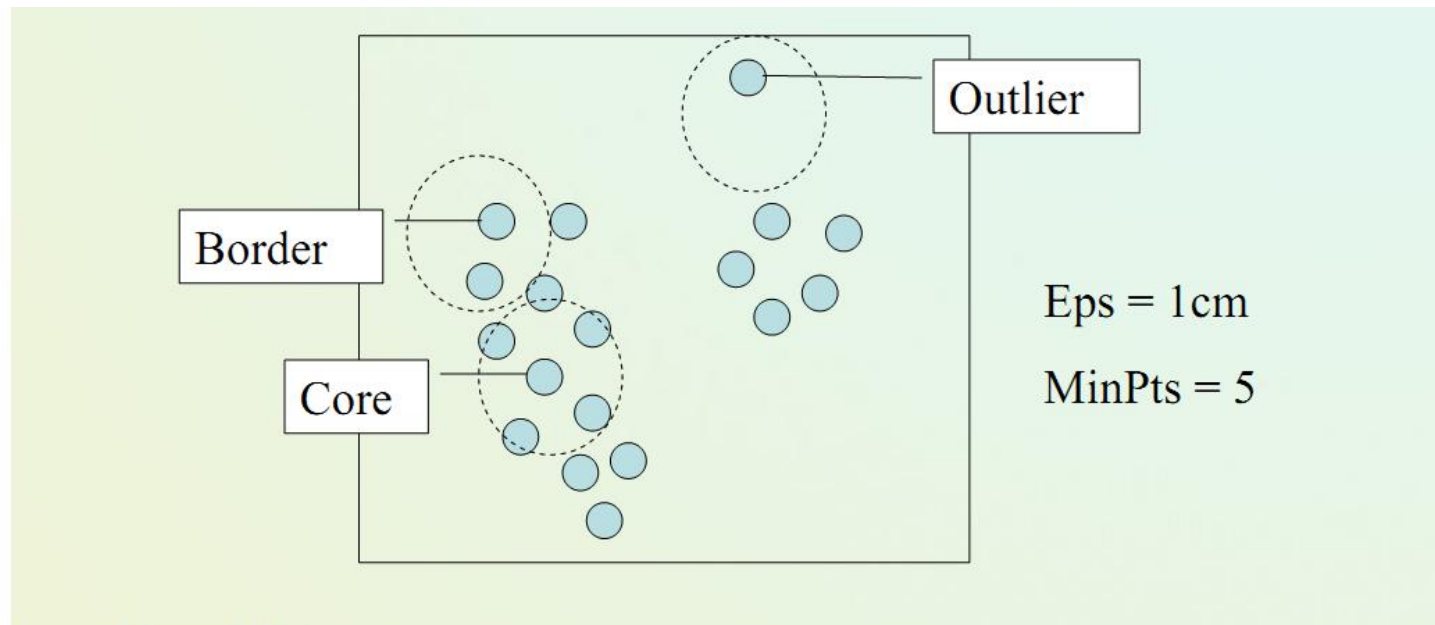
Dostupnost bazirana na gustoći

- **Direct density reachable points:** (x je DDR od y ako je $x \in \epsilon\text{-neighborhood}$)
- **Density reachable points:**
(x je DR od y ako postoji lanac točaka:
 $x_0; x_1; \dots; x_l$, takav da je $x = x_0$ and $y = x_l$, a x_i je DDR od x_{i-1} za sve $i = 1..l$)
- **Density connectedness:**
- Bilo koje dvije točke x i y su DC ako postoji centralna točka z , takva da su i x i y DR od strane z .

Grupa/klaster na bazi gustoće / Density based cluster

-definiran je kao: maksimalni skup (istom) gustoćom povezanih točaka

DBSCAN – osnovni koncepti

DBSCAN Algorithm

- 1) computes the ϵ -neighborhood $N_\epsilon(x_i)$ for each point in the dataset D and **checks if it is a core point** (lines 2–5)
- 2) sets cluster id $id(x_i) = \emptyset$ for all points, indicating that they are not assigned to any cluster
- 3) starting from **each unassigned core point**, recursively **finds all its density connected points**, which are assigned to the same cluster (10)

Special cases

- Some **border point may be reachable from core points in more than one cluster**; they may either be **arbitrarily assigned** to one of the clusters or to all of them (if **overlapping clusters** are allowed).
- Points that **do not belong to any cluster** are treated as **outliers or noise**.

DBSCAN Algorithm

ALGORITHM 15.1. Density-based Clustering Algorithm

DBSCAN ($\mathbf{D}, \epsilon, \text{minpts}$):

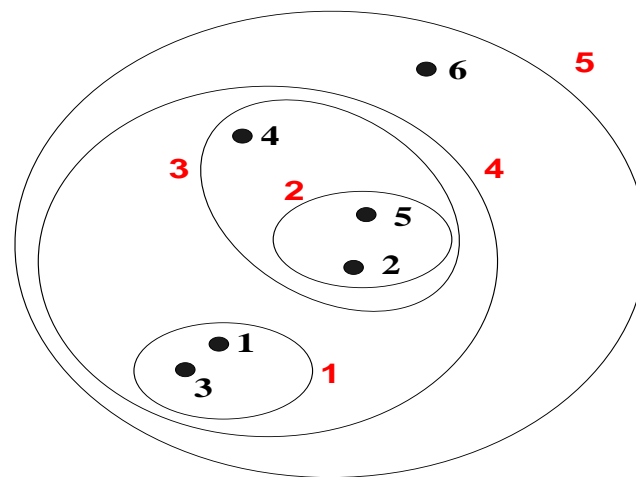
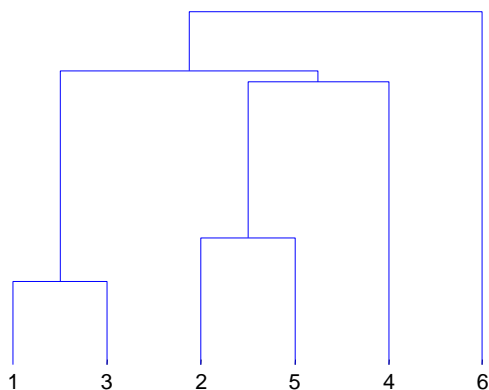
```
1  $\text{Core} \leftarrow \emptyset$ 
2 foreach  $\mathbf{x}_i \in \mathbf{D}$  do // Find the core points
3   Compute  $N_\epsilon(\mathbf{x}_i)$ 
4    $\text{id}(\mathbf{x}_i) \leftarrow \emptyset$  // cluster id for  $\mathbf{x}_i$ 
5   if  $N_\epsilon(\mathbf{x}_i) \geq \text{minpts}$  then  $\text{Core} \leftarrow \text{Core} \cup \{\mathbf{x}_i\}$ 
6  $k \leftarrow 0$  // cluster id
7 foreach  $\mathbf{x}_i \in \text{Core}$ , such that  $\text{id}(\mathbf{x}_i) = \emptyset$  do
8    $k \leftarrow k + 1$ 
9    $\text{id}(\mathbf{x}_i) \leftarrow k$  // assign  $\mathbf{x}_i$  to cluster id  $k$ 
10  DENSITYCONNECTED ( $\mathbf{x}_i, k$ )
11  $\mathcal{C} \leftarrow \{C_i\}_{i=1}^k$ , where  $C_i \leftarrow \{\mathbf{x} \in \mathbf{D} \mid \text{id}(\mathbf{x}) = i\}$ 
12  $\text{Noise} \leftarrow \{\mathbf{x} \in \mathbf{D} \mid \text{id}(\mathbf{x}) = \emptyset\}$ 
13  $\text{Border} \leftarrow \mathbf{D} \setminus \{\text{Core} \cup \text{Noise}\}$ 
14 return  $\mathcal{C}, \text{Core}, \text{Border}, \text{Noise}$ 
```

DENSITYCONNECTED (\mathbf{x}, k):

```
15 foreach  $\mathbf{y} \in N_\epsilon(\mathbf{x})$  do
16    $\text{id}(\mathbf{y}) \leftarrow k$  // assign  $\mathbf{y}$  to cluster id  $k$ 
17   if  $\mathbf{y} \in \text{Core}$  then DENSITYCONNECTED ( $\mathbf{y}, k$ )
```

Hijerarhijski clustering

- Hijerarhija grupa/cluster-a, organiziranih poput obrnutog stabla ~ dendrograma
- Dendrogram
 - dijagram kojim se prikazuje redoslijed spajanja primjera/clustera

HC - Zbog čega može biti interesantan?

- Moguće je da udaljenosti između primjera, a time i HC daje nekakvu smislenu hijerarhiju – taksonomiju koncepata
 - Npr. u biologiji – sekvence prema sličnosti – filogenetska stabla organizama)
- Broj clustera (udruživanja) može biti proizvoljan

Hijerarhijski clustering

- Dva osnovna tipa
 - Aglomerativnog tipa (spajanje : “bottom up”)
 - Početak – točke su osnovni clusteri
 - U svakom koraku – spajamo najbliži par cluster-a
 - Kraj - kada dostignemo zadani broj K (ili minimalno jedan veliki cluster)
 - Razdvajajući (en. divisive) (dijeljenje: “top-down”)
 - Početak – jedan veliki cluster = svi primjeri
 - U svakom koraku, dijelimo cluster sve dok ne dođemo do nivoa zadanog broja K clustera (ili je svaki cluster jedan primjer)
- Pri spajanju ili dijeljenju – koristimo matrice sličnosti ili udaljenosti između primjera

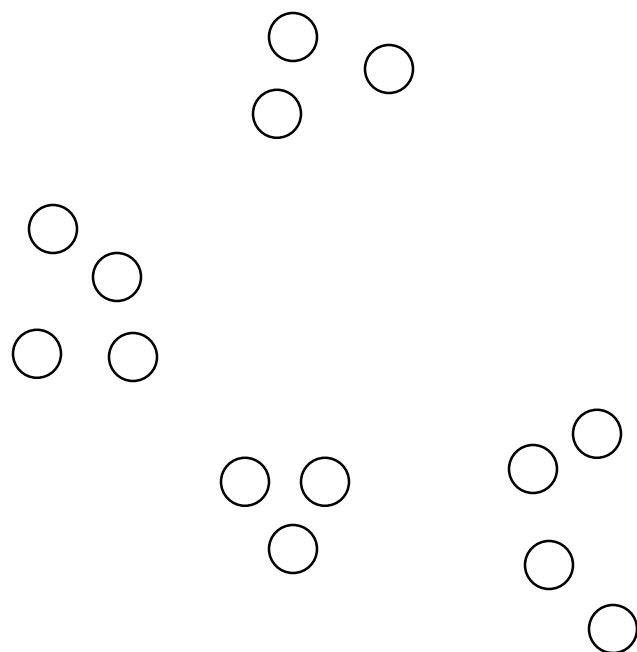
Aglomerativni HC algoritam

- **Izračunaj matricu udaljenosti/sličnosti**
- **Svaki primjer je cluster**
- **ponavljaj**
 - Spoji dva najbliža cluster-a
 - Ponovno izračunaj udaljenosti/sličnosti u matrici
- **dok** ne preostane samo K cluster-a (jedan cluster)

Osnovna operacija – računanje udaljenosti/sličnosti između dva cluster-a: Različiti pristupi

Aglomerativni HC algoritam

- Početak

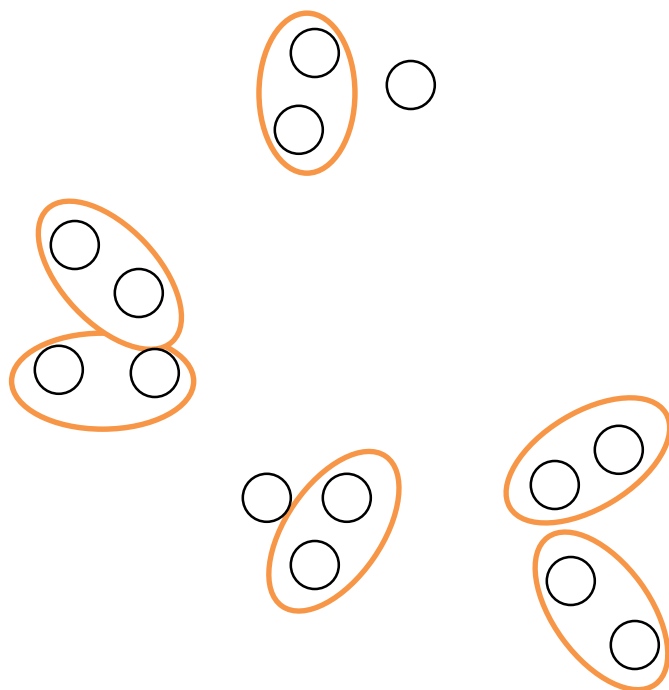

	p1	p2	p3	-...	pn
p1	0	1.1	2.1	...	
P2	1.1	0	3.2	...	
P3	2.1	3.2	0	...	
...			

Matrica udaljenosti

Aglomerativni HC algoritam

- i. korak

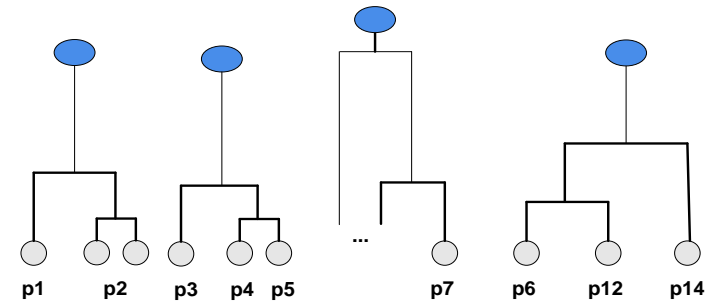
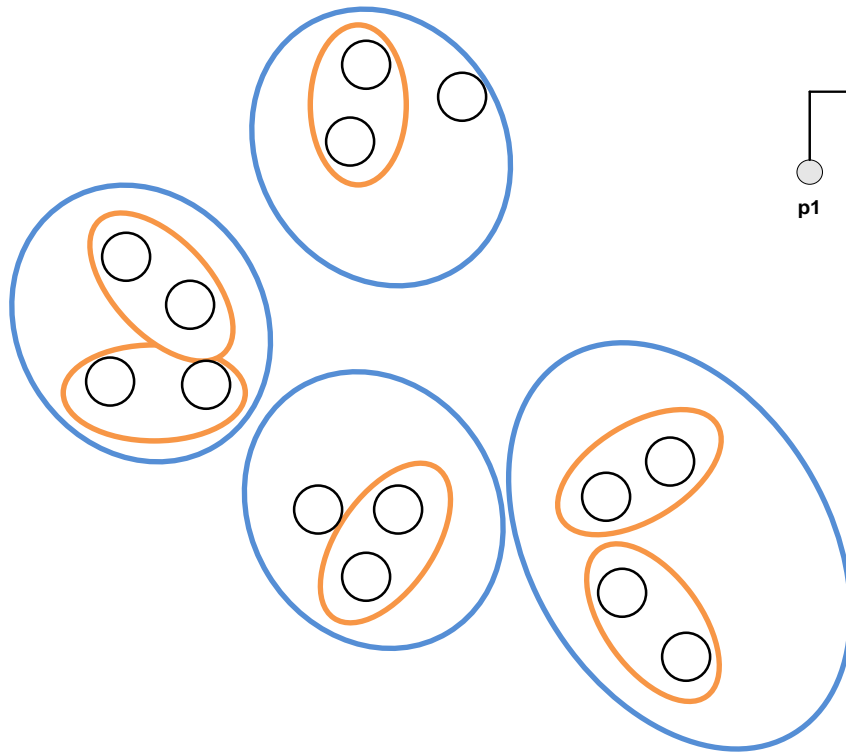

	c1	c2			
C1	0	1.1		...	
c3	2.1	3.2		...	
...			
	c1	c2		-...	cj

Matrica udaljenosti

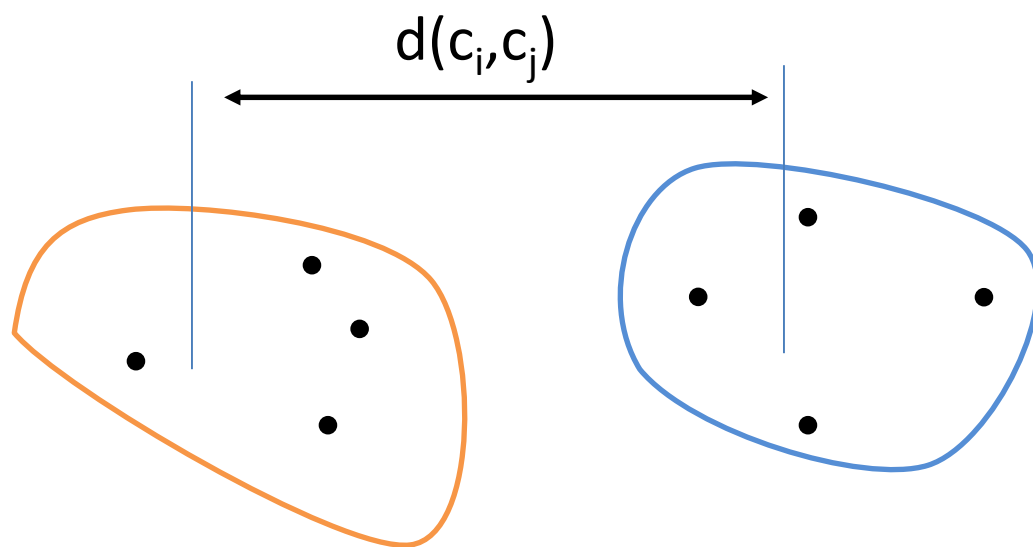
Aglomerativni HC algoritam

- Zadnji korak ($K=4$)

AHC - Osnovno pitanje

- Kako računamo matricu udaljenosti/sličnosti između cluster-a?

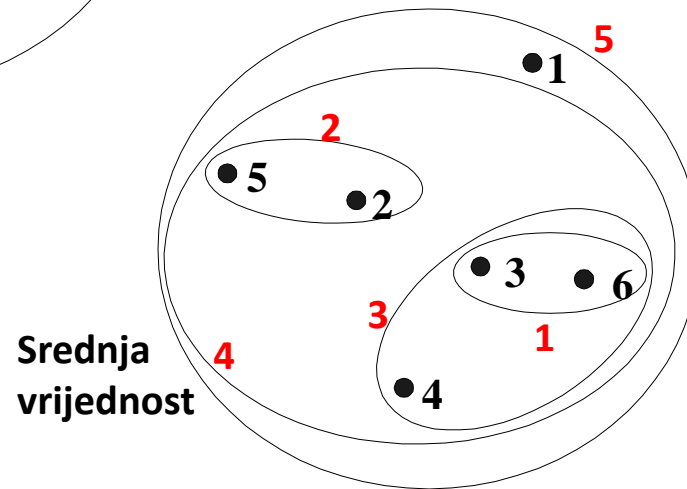
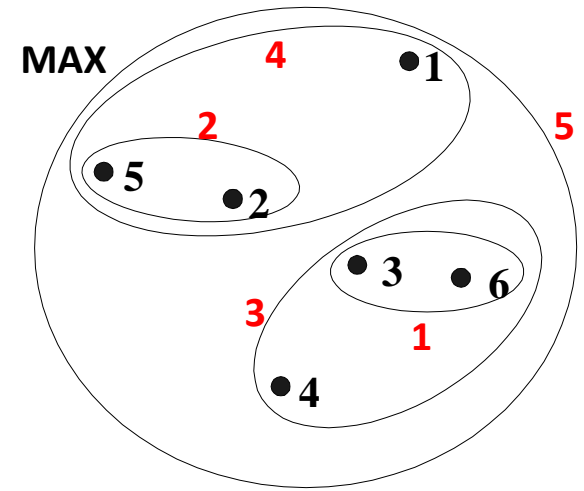
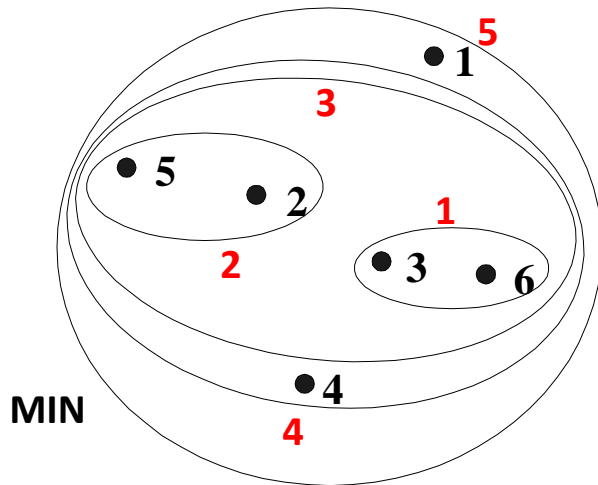

- MIN $d(x_i, x_j)$
- MAX $d(x_i, x_j)$
- Udaljenost između centroida c_i i c_j
- Srednja udaljenost primjera c_i naspram primjera c_j
- Druge složenije metode

AHC - Osnovno pitanje

- Zavisno o odabranoj metodi dobit ćemo različiti rezultat !
 - **MIN $d(\mathbf{x}_i, \mathbf{x}_j)$** • dobro: dobro aproksimira eliptične oblike cluster-a
 - loše: osjetljiva na šum i “outlier” točke
 - **MAX $d(\mathbf{x}_i, \mathbf{x}_j)$** • dobro: manje osjetljiva na šum i outlier-e
 - loše: - “sklona” mrvljenju većih cluster-a
 - “sklona” stvaranju globularnih cluster-a
 - **Srednja udaljenost primjera \mathbf{c}_i naspram primjera \mathbf{c}_j**
 - Kompromis između MIN i MAX
 - Dobro: manje osjetljiva na šum i outlier-e
 - Loše: - “sklona” stvaranju globularnih cluster-a

AHC: različite metode računanja udaljenosti/sličnosti => različiti konačni rezultati

AHC: složenost

$O(N^2)$ – prostorna

- (N= br primjera – N^2 matrica udaljenosti/sličnosti)

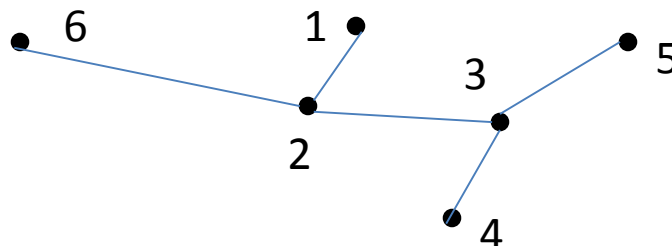
$O(N^3)$ – vremenska

- N koraka, N^2 proračuna matrice, te pronalaženje najsličnijih cluster-a
- Neki algoritmi postižu $O(N^2 \log(N))$

DHC : MST (Minimum Spanning Tree) algoritam

1. Inkrementalno gradi MST

- Početak: Stablo je jedan (prvi - slučajni) primjer x_p
- **Ponavljaj**
 - dodaj novi primjer x_j u stablo tako da nađeš minimalni $d(x_p, x_j)$ između svih parova x_p – unutar stabla i x_j - van stabla
 - Dodaj x_j u stablo i stavi vezu između x_p i x_j
- **dok** nisu sve točke u stablu

Razdvajajući hierarhijski clustering

DHC : MST (Minimum Spanning Tree)algoritam

2. Koristi MST da bi napravio cluster-e:

MST je cluster

- **Ponavljaj**
 - napravi novi cluster tako da nađeš najveću udaljenost (najmanja sličnost) koja još nije prekinuta u nekom od postojećih dijelova MST (cluster-a)
- **dok** nisu sve svi dijelovi stabla (clusteri) svedeni na primjere

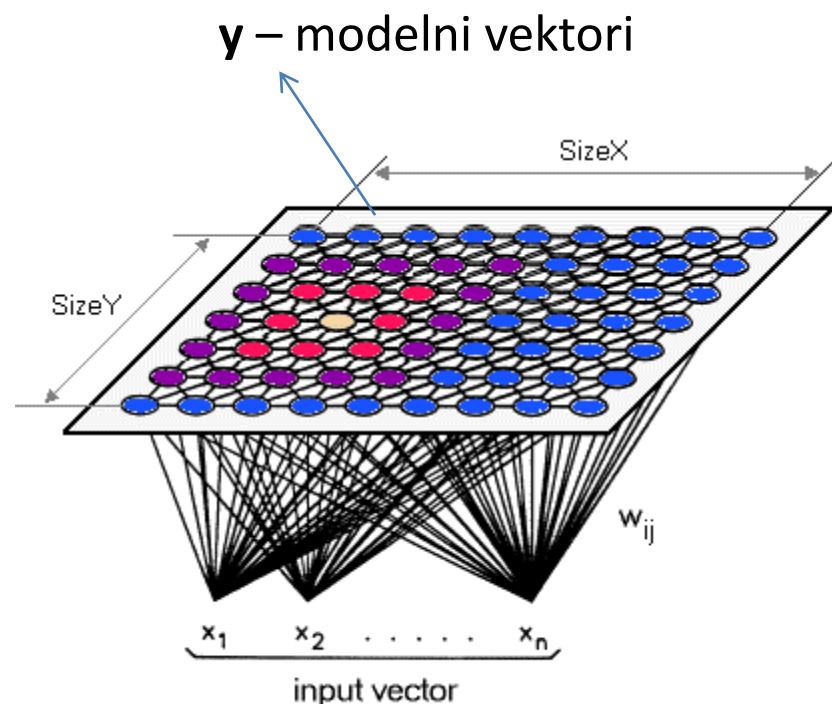
SOM – (Teuvo Kohonen, 1981)

- Cilj: topologija primjera => mapiranje primjera u niže-dimenzionalni prostor, uz uvjet da udaljenosti između primjera budu što je više moguće sačuvane
- SOM (Kohonenove mape) – projekcija višedimenzionalnog prostora
 - na 1D ili 2D grid/mapu čvorova (neuroni!)
- Veza prema stvarnoj biologiji:
 - slična percepcija vodi na ekscitiranje u istim područjima mozga

SOM (Self-organizing-maps)

SOM – samo-organizirajuća mapa

- SOM algoritam – uči mapiranje s ulaznih primjera na 2D/1D mrežu neurona
- \mathbf{y} - modelni vektori se nalaze na mapi (1D ili 2D)
- Sačuvanje originalne topologije primjera (~ sačuvanje udaljenosti između primjera)
- clustering alat kod kojeg je vizualizacija bitan aspekt
- SOM – ima i generalizacijska svojstva:
Novi primjer – “asimilira” se u određenom čvoru mreže !

SOM Algoritam

- Odabрати topologiju mreže (dimenzija $m \times m$!; oblik čvorova...)
 - inicijaliziraj početnu **veličinu susjedstva** $D(0)$
 - zadaj $0 < \eta(t) \leq \eta(t-1) \leq 1$ faktor učenja (uglavnom promjenjiv – smanjuje se s t)
- Inicijaliziraj modelne vektore y_j
- dok nije zadovoljen kriterij zaustavljanja
 - a. Odaberi ulazni primjer x_i
 - b. Odredi euklidske udaljenosti između x_i i čvora y_j na mreži

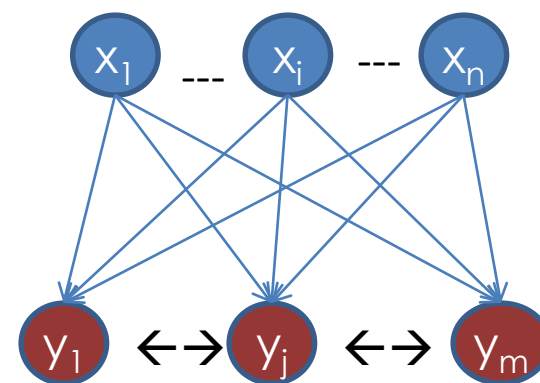
$$\sum_{k=1}^n (x_{i,k} - y_{j,k})^2$$

- c. Odredi čvor j^* prema kojem udaljenost ima minimalnu vrijednost u odnosu na x_i
- d. Promijeni sve modelne vektore na mreži koji su unutar susjedstva $D(t)$ od y_{j^*} koristeći:

$$y_j(t+1) = y_j(t) + \eta(t)(x_i - y_j(t))$$

- povećaj t

Arhitektura

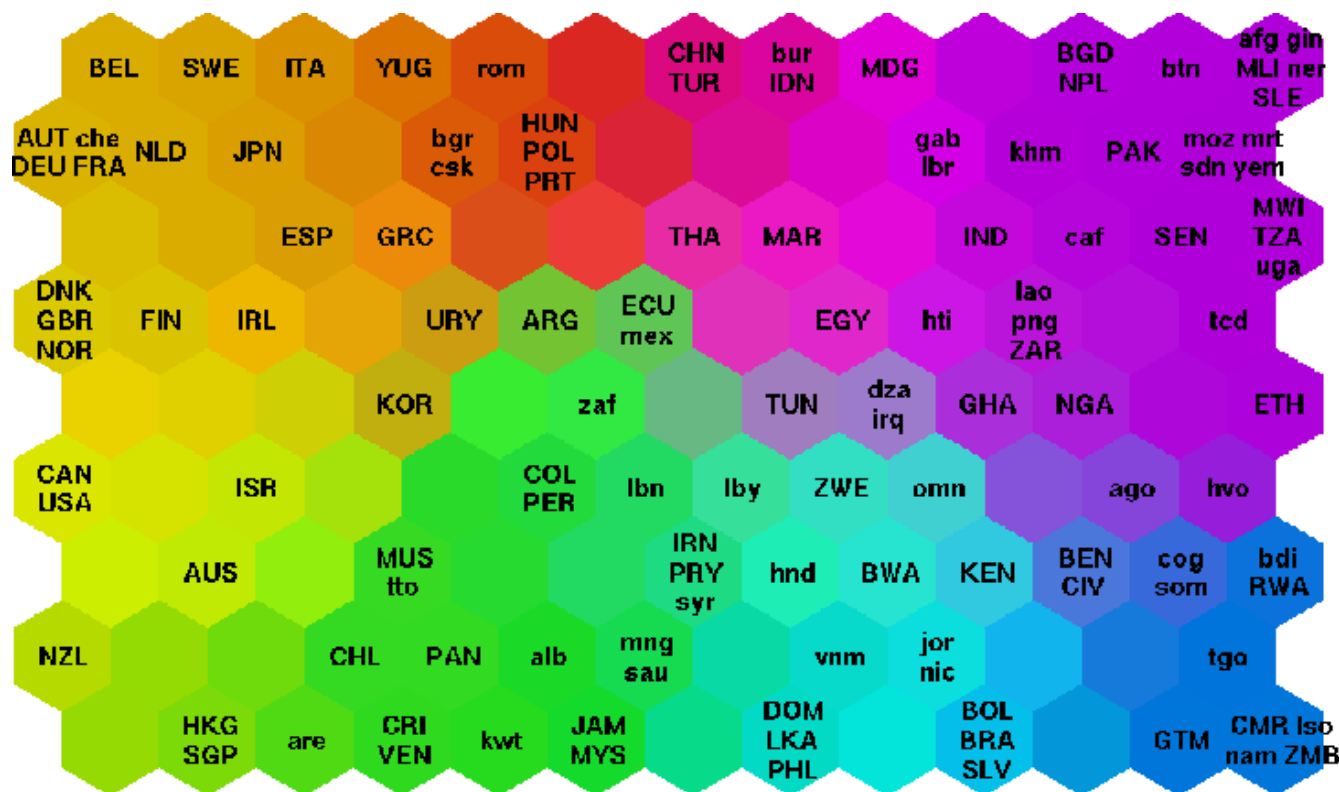

SOM (Self-organizing-maps)

SOM – značaj i primjene

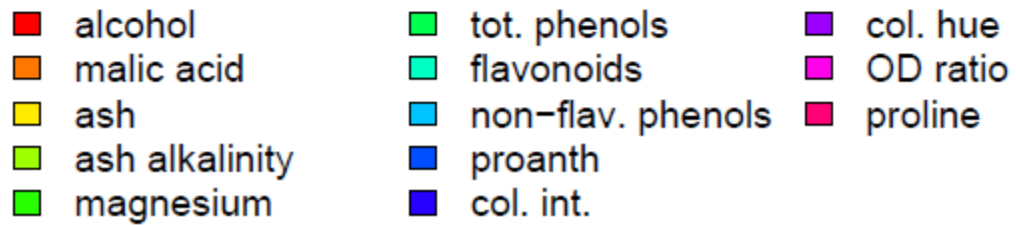
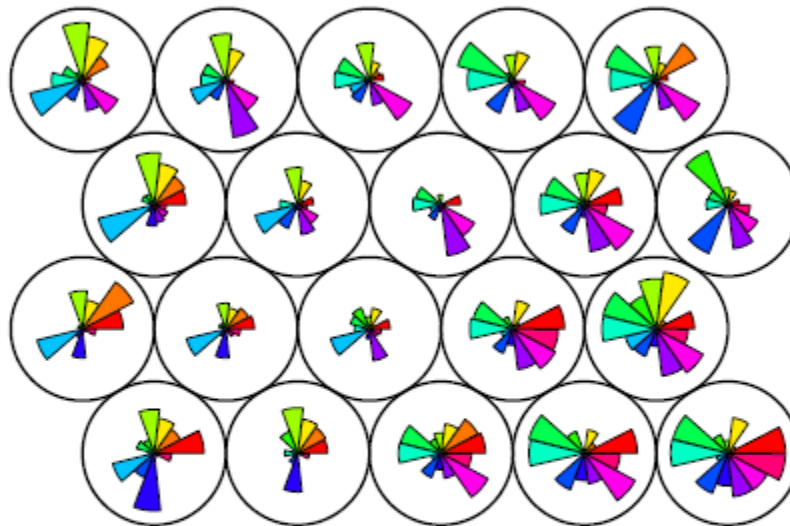
- NN model rada mozga
- Vizualizacija velikih skupova podataka
- Vid reprezentacije znanja

SOM:
World poverty map

SOM (Self-organizing-maps)

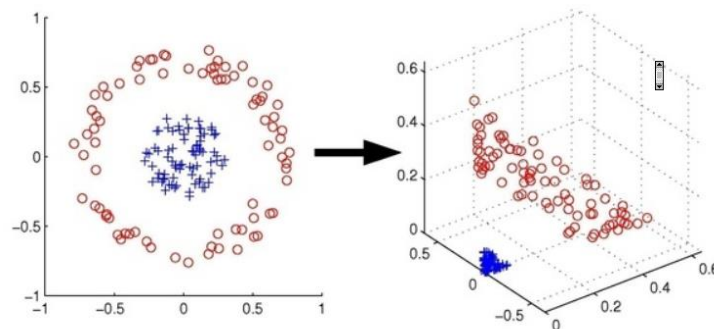
Wine data

R-package: *kohonen*

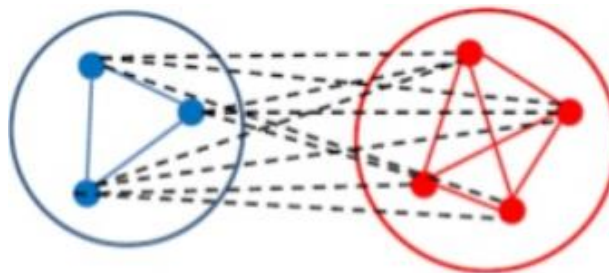
Kernel k-means

- korištenje kernel funkcija za udaljenost izmedju primjera
- ne-linearni problemi

Spektralno grupiranje (spectral clustering)

- Clustering ~ particioniranje grafa
- graf => na bazi matrice udaljenosti izmedju primjera (k-nn graf)
- Optimizacija particioniranja grafa => Normalized cut problem

Data Mining and Analysis (Zaki & Meira)

- Ch 13 - ch 17

The Elements of Statistical Learning

- Ch 14

Introduction to Machine Learning (E. Alpaydin)

- Ch 7